

Natalia PAUSTOVSCAIA,

lector superior al Catedrei „Procedură penală și criminalistică”
a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, doctorandă

Sergiu ȚURCANU, doctorand

COMPENSAREA PREJUDICIULUI MORAL CAUZAT PRIN INFRAȚIUNE

Compensarea prejudiciului moral cauzat prin infracțiune este un subiect de actualitate care rezidă în interesul sporit acordat în doctrină și jurisprudență, în condițiile în care cazuistica devine tot mai abundentă și diversificată.

În literatura de specialitate, pe bună dreptate, se punctează faptul că „nici o societate de ieri și de azi nu poate emite pretenția de a fi găsit un sistem de mijloace juridice sau nejuridice care să repare, pe deplin și în toate cauzurile, daunele morale ” [1]

Prin urmare, lipsa unor criterii precise în funcție de care să fie stabilit cuantumul despăgubirilor morale acordate persoanei prejudiciate a reprezentat și mai reprezintă o dificultate pentru jurisprudență.

În continuarea acestei interpretări, putem menționa că în practica judiciară, potențialele dificultăți privind repararea prejudiciului moral țin în special de constatarea întinderii daunelor morale, indemnizarea justă și integrală a acestora, identificarea criteriilor ce urmează a fi luate în considerație la evaluarea diferitor categorii de daune morale.

Totuși, în virtutea dificultăților sus-menționate, prejudiciul moral cauzat prin infracțiune este unul susceptibil de a fi reparat, atât prin măsuri nepatrimoniale, cât și prin despăgubiri bănești.

Valorificarea pretențiilor civile de către persoana vătămată poate fi realizată în cadrul unui proces penal, sau după caz, în cadrul unui proces civil. Aceste prevederi sunt consacrate în conținutul articolului 221 alin. (5) Cod de procedură penală al R. Moldova, care stipulează că „dacă persoana nu a înaintat acțiunea civilă în cadrul procesului penal, precum și persoana a cărei acțiune civilă a rămas nesoluționată au dreptul de a înainta o asemenea acțiune în ordinea procedurii civile”.

În același context, potrivit doctrinei juridice, pentru exercitarea acțiunii civile în cadrul unui proces penal, prin care persoana fizică sau juridică pretinde să-și valorifice pretențiile civile de caracter moral sau material, se determină necesitatea îndeplinirii următoarelor condiții cumulative:

a) infracțiunea trebuie să fi produs un prejudiciu material sau moral;
b) să existe legătura de cauzalitate între infracțiunea săvârșită și prejudiciul reclamat;

c) prejudiciul trebuie să fie cert;

d) prejudiciul trebuie să nu fi fost reparat;

e) să existe constituire ca parte civilă.

Fiind realizate aceste condiții, este determinat dreptul persoanei vătămate, care

și manifestă voința, de a fi constituită în calitate procesuală ca parte civilă, în cadrul procesului penal. Aplicabilitatea dreptului în referință este posibilă din momentul pornirii procesului penal și până la terminarea cercetării judecătorești, la cererea scrisă a titularului dreptului lezat sau după caz, la cererea reprezentantului acestuia.

Dacă ne reținem succint atenția asupra caracterului terminologic, al noțiunii de „prejudiciu moral”, este de precizat că în literatura de specialitate acest termen îl putem regăsi diversificat în sintagme, cum ar fi: prejudiciu nepatrimonial, prejudiciu extrapatrimonial, prejudiciu imaterial sau nematerial, prejudiciu nepecurar, pagubă sau daună morală.

În limbajul juridic, potrivit opiniei lui Ioan Albu [2], este preferabil uzitarea denumirii „prejudiciu nepatrimonial”, întrucât cuprinde toate prejudiciile de natură neeconomică, adică atât cele care rezultă din atingerile unor valori morale, cât și cele care rezultă din atingerile unor valori și drepturi subiective fără legătură cu morala.

În opinia noastră, deși termenul „prejudiciu moral” ca expresie nu cuprinde o accepțiune definitorie largă, prin tradiția practică acest termen prin conținutul său sugerează ideea că este vorba despre atingerile aduse patrimoniului moral al persoanei fizice, ceea ce presupune claritate de percepere, în acest sens, în special pentru părțile implicate în procesul penal.

Abordarea conceptului de „reparare” cu referire la prejudiciul moral, are de asemenea o conotație aparte, semnificând o măsură menită să atenueze, să compenseze acel prejudiciu care nu mai poate fi reparat. Prin urmare, având în vedere implicațiile prejudiciului moral cauzat prin infracțiune, în viața personală și socială a persoanei vătămate, considerăm mai potrivit să fie folosită expresia „compensare a prejudiciului moral” care în opinia noastră are o accepțiune mult mai largă.

Majoritatea preocupărilor doctrinare cu privire la compensarea prejudiciului moral au inclus și problema clasificării acestora. Deși este unic prin esența sa, prejudiciul moral este variat prin spectrul de drepturi nepatrimoniale, atribuite personalității umane, care drept consecință a unei fapte prejudiciabile pot fi încălcate.

Actualmente, drepturile nepatrimoniale ale persoanei sunt reglementate în multiple acte normative atât naționale, cât și internaționale. Printre cele mai importante putem menționa: Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, care garantează dreptul la viață, la integritate fizică și psihică (art. 24), libertatea individuală și siguranța persoanei (art. 25). Același text legal ocrotește dreptul la viața intimă, familială și privată (art. 28) și în esența sa acordă dreptul persoanei fizice de a dispune de aceste valori. Aceste drepturi sunt recunoscute și reglementate și în conținutul Codului de procedură penală al R. Moldova, precum și în conținutul altor acte normative naționale.

Dintre actele normative internaționale pot fi menționate Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 10 decembrie 1948 la New York, care reglementează dreptul la viață ca drept inerent persoanei umane și dreptul la libertate (art.3), dreptul de a nu fi supus unor imixțiuni arbitrare sau ilegale în viața particulară (art.12).

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat la 16.12.1966, la New York, care exprimă, de asemenea, prin conținutul său, recunoșterea demnității inerente a tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor

egale, ca dreptul la viață (art.6), dreptul la libertate și securitatea persoanei art. (9).

Și nu în ultimul rând, Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, adoptată la 04 noiembrie 1950 la Roma, și protocoalele adiționale (la care Republica Moldova este parte din 12 septembrie 1997) care fac referire expresă la protecția dreptului la viață (art.2 și protocolul nr. 6), libertate și siguranță (art.5), la dreptul privind respectarea vieții private și de familie, la dreptul la domiciliu și la secretul corespondenței (art.8, art.12 și art. 5 al protocolului nr.7).

Astfel, în considerarea unor rațiuni teoretice și practice, în literatura de specialitate au fost propuse diferite criterii de clasificare a prejudiciilor morale. Una dintre distincțiile propuse, care este acceptată de mai mulți autori, rămâne a fi clasificarea prejudiciilor morale în două categorii, după criteriul legăturii acestora cu vătămările fizice [3], și anume:

- prejudiciile morale rezultate din leziuni sau vătămări fizice.
- prejudiciile morale, independente de orice leziuni fizice.

Categoria prejudiciilor morale rezultate din leziuni sau vătămări fizice presupune forme variate de manifestare, care se caracterizează prin lovituri, răniri, mutilări, infirmități fizice, care în unele cazuri pot avea un caracter temporar, altele pot afecta persoana pe tot parcursul vieții sale. În funcție de anumite infirmități fizice, drept consecință poate fi afectată capacitatea fizică sau psihică a persoanei, iar în unele cazuri integral ființa umană sub cele două aspecte.

Deci în cazul în care prejudiciul moral are un caracter definitiv și constă atât în dureri fizice, cât și suferințe psihice, drept urmare, persoana vătămată este în imposibilitatea de a se putea manifesta în deplinătatea facultăților sale, în literatura juridică sunt distinse alte două varietăți ale prejudiciilor morale, cunoscute sub denumirea de „prejudiciu estetic” și „prejudiciu de agreement”.

Prejudiciul estetic constă în anumite leziuni sau vătămări prin care s-a adus atingere armoniei fizice sau fizionomiei persoanei [4]. Acest prejudiciu se concretizează în suferințe psihice determinate de mutilări, desfigurări sau cicatrice cauzate persoanei și de urmările lor negative, care îi limitează posibilitățile de a se afirma în plan social, profesional și familial.

Prejudiciul de agreement rezultă din atingerea adusă satisfacției și plăcerilor vieții, constând în pierderea posibilităților de îmbogățire spirituală, divertisment și destindere [5]. Este de menționat că la înțelegerea extensivă a conceptului „prejudiciu de agreement” și-a adus contribuția și Rezoluția nr.75-7 a Consiliului Europei, adoptată de Comitetul Miniștrilor la 14 martie 1975, care prin conținutul articolelor 5 și 10 ne spune că reprezintă un prejudiciu acela care constă în faptul că victima nu mai este în măsură să efectueze la locul său de muncă activitatea pe care o presta anterior faptei prejudiciabile, chiar și atunci când nu s-a luat măsura înlocuirii ei cu o altă persoană, sau faptul că este silită să depună mai mult efort pentru a obține în cadrul muncii sale același rezultat, ceea ce dă naștere obligatoriu la despăgubiri.

După cum am menționat mai sus, cea de-a doua categorie distinctă a prejudiciului moral sunt prejudiciile independente de orice leziuni fizice, care sunt cunoscute în literatura de specialitate ca „prejudicii afective”. În această categorie se includ prejudiciile morale rezultate din atingerile aduse cinstei, onoarei, reputa-

ției, demnității, prestigiului persoanei. De asemenea, sunt acele prejudicii morale care se concretizează în suferințele psihice, determinate de decesul unei persoane apropiate, fie de infirmitățile, mutilările, handicapul grav pe care îl suportă o persoană apropiată. [6]

Pentru a extinde domeniul de cercetare în materia privind compensarea prejudiciului moral cauzat prin infracțiune, care pentru doctrina procesual-penală națională este un demers relativ nou, este important să fie luate în considerare evoluțiile cu privire la acest domeniu în experiența țărilor europene, precum și recomandările Consiliului Europei cu privire la materia reparării daunelor morale.

Cu titlu de exemplu sunt recomandările Consiliului Europei cu privire la repararea daunelor morale, făcute țărilor membre, în cadrul colochiului ținut la Londra la 21-25 iulie 1969, [7] care sunt citate de autorii români Ion Neagu și Ioan Albu, după cum urmează:

Dauna morală constă în prejudiciul care nu se pretează unei evaluării pecuniare.

Principiul reparației daunelor morale trebuie recunoscut, pe de o parte, în cazul leziunilor corporale, pe de altă parte, în cazul atingerii grave aduse altor drepturi ale personalității umane ca defăimarea, amestecul în viața privată, sechestrarea ilegală a persoanei.

În caz de deces repararea daunelor morale trebuie acordată rudelor apropiate ale victimei dacă repararea este justificată în mod deosebit.

Repararea daunelor morale se justifică în anumite cazuri de atingeri aduse raporturilor de familie. Nu poate fi acordată o despăgubire pentru rupțura logodnei decât dacă logodnicul (logodnica) a suferit prin aceasta un grav prejudiciu moral. Din durata, de regulă scurtă a logodnei nu este posibilă considerarea altor aspecte ale raporturilor de familie.

Despăgubirea are ca scop de a da o compensare sau satisfacție victimei. În anumite cazuri, cuantumul compensației va putea fi determinat și de gravitatea faptei autorului care a cauzat dauna.

Repararea trebuie să cuprindă, în afară de despăgubirea bănească, și măsuri care să împiedice realizarea, continuarea sau repetarea faptelor dăunătoare.

La acordarea despăgubirilor trebuie să se facă distincție între dauna materială și dauna morală.

În cazurile constatate, reparația poate fi acordată sub formă de vărsăminte periodice. În aceste cazuri este indicat ca beneficiarii să fie protejați împotriva devalorizării monedei.

Problema reparării daunelor morale a fost exprimată în raport cu asigurarea răspunderii civile, garanția asiguratorului trebuie să se extindă, în cazul leziunilor, până la despăgubirea prejudiciului moral. În domeniul asigurărilor a fost evocată oportunitatea de a extinde sfera de aplicare până la acoperirea prejudiciului moral.

Este utilă organizarea unui schimb de idei între reprezentanții societăților de asigurări și juriștii specialiști în materia daunelor morale.

Este regretabilă constatarea unei mari diferențieri la sumele acordate atât în cadrul aceleiași legislații, cât și între diversele țări membre ale Consiliului Eu-

ropei.

Se impun a fi luate măsuri atât pe plan național, cât și pe plan european pentru a suplini lipsa de informații asupra sumelor acordate ca despăgubiri în cazuri similare.

Se impune, ca măsură imediată, colectarea datelor cu privire la despăgubirile acordate de fiecare țară și pe care să le pună la dispoziția persoanelor sau instituțiilor interesate.

Consiliul Europei trebuie să încerce armonizarea legislațiilor cu privire la repararea daunelor morale în caz de leziuni corporale. [11]

Având în vedere aspirațiile actuale ale Republicii Moldova de a accede la Uniunea Europeană, în acest sens fiind armonizat întregul cadru legislativ național, este necesar să fie luate în considerare și recomandările Consilului Europei cu privire la repararea prejudiciului moral.

Din numeroase hotărâri pronunțate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, reiese că reclamantii primesc o satisfacție echitabilă pentru prejudiciul moral, prin pronunțarea unei hotărâri care constată încălcarea dreptului invocat. Prejudiciile morale pentru care s-a acordat satisfacția echitabilă în modalitatea arătată sunt diverse. Convenția Europeană a Drepturilor Omului menține posibilitatea Curții de a acorda părții lezate, dacă este cazul, o satisfacție echitabilă, cu îndeplinirea a două condiții: să se constate că în speță există o violare a drepturilor ocrotite prin Convenție sau protocoalele adiționale, dreptul intern al statului în cauză să nu permită înlăturarea completă a consecințelor unei asemenea violări.

Satisfacția echitabilă constă într-o sumă de bani pe care statul este obligat să o plătească petiționarului sau în pronunțarea unei hotărâri ce constată lezarea drepturilor subiective ocrotite prin dispozițiile Convenției. Ea poate fi acordată numai în măsura în care dreptul intern al statului respectiv nu conține dispoziții adecvate care să conducă la înlăturarea consecințelor încălcării.

Urmare a etapelor parcurse în cadrul procesului penal de către persoana vătămată, în vederea compensării prejudiciului moral cauzat prin infracțiune, se determină rațiunea în fundamentarea unei etape nu mai puțin importante, și anume de evaluare a cuantumului despăgubirilor pentru prejudiciul moral.

În literatura juridică se subliniază că pentru a stabili cuantumul despăgubirilor destinate compensării prejudiciului moral trebuie apreciate gravitatea, importanța și consecințele negative ale prejudiciului cauzat, ceea ce înseamnă aprecierea prejudiciului moral. De fapt, în practică, aceasta este aprecierea consecințelor negative suferite de persoana vătămată în plan fizic și psihic.

În continuarea acestei interpretări, precizăm că criteriile de apreciere a prejudiciului moral au fost grupate în două categorii: [8]

- a) criteriile orientative de apreciere a prejudiciului moral;
- b) criteriile orientative de stabilire a cuantumului despăgubirii.

Atunci când persoana a suferit un „prejudiciu moral” cauzat prin infracțiune, pentru aprecierea relativ corectă a prejudiciului moral, este necesar să fie luate în considerare și analizate toate circumstanțele și împrejurările fiecărui caz în parte.

Astfel, criteriile de apreciere a prejudiciului moral sunt distinse prin importanța prejudiciului, prin durata și intensitatea suferințelor psihice sau fizice, prin

consecințele vătămătoare.

Importanța prejudiciului moral urmează să fie apreciată pornind de la faptul că fiecare persoană vătămată acordă însemnătate diferită valorilor morale, un rol semnificativ în acest sens constituind astfel de particularități precum vârsta, sexul, situația socioprofesională, persoanalitatea afectivă a persoanei vătămăte.

Spre exemplu, prejudiciul estetic va fi apreciat ca fiind foarte important pentru o persoană care lucrează într-un domeniu public și mai puțin important pentru o persoană care duce un mod de viață retras sau pentru o persoană de sex feminin în raport cu una de sex masculin.

Prejudiciul de agrement este altfel resimțit de o persoană tânără cu viață socială activă, care a fost implicată în numeroase activități socioculturale și sportive, în raport cu o persoană vârstnică ce își trăiește viața în mod solitar și care are un cerc limitat de persoane.

Lezarea onoarei, reputației, demnității unei persoane care ocupă o funcție publică și care se bucură de notorietate într-o colectivitate umană extinsă constituie un prejudiciu moral foarte important în raport cu cel resimțit de o persoană care trăiește într-o colectivitate restrânsă. Durata și intensitatea menținerii consecințelor vătămării pe plan fizic sau psihic este un alt criteriu de apreciere a prejudiciului moral, care presupune a lua în considerare durata în timp a prejudiciului cauzat, deoarece urmările pot fi temporare sau permanente. În mod corespunzător, prejudiciile morale cauzate prin infracțiuni pot fi temporare și permanente.

Acest criteriu de apreciere a prejudiciului moral își găsește, de regulă, utilitate când instanța de judecată are sarcina de a aprecia despăgubirea acordată cu titlu de reparare pentru prejudiciul fizic (corporal) cauzat prin infracțiune. În practică, evaluarea leziunilor corporale este pusă pe seama medicului legist, care precizează durata tratamentului, gravitatea leziunilor corporale, dacă leziunile corporale cauzate au pus viața persoanei în primejdie ș.a. Această evaluare are importanță pentru calificarea corectă a infracțiunii, dar și pentru aprecierea realității prejudiciului moral. Totodată, este important ca intensitatea suferințelor fizice și psihice să fie apreciate, de asemenea, după: perioada de izolare în legătură cu tratamentul urmat, durata perioadelor de imobilizare ori interdicții de a participa sau desfășura anumite activități, caracterul permanent al unor consecințe în urma cauzării leziunilor corporale, precum și restricțiile de natură fizică sau psihică pe care le implică caracterul vătămărilor.

Referindu-ne la criteriile orientative de stabilire a cuantumului despăgubirii, conchidem că deși în practica judiciară, de regulă, se admite compensarea în bani a prejudiciului moral, legiuitorul nu a identificat un anumit criteriu științific de stabilire a cuantumului despăgubirilor.

Astfel, potrivit opiniei autorului Ilie Urs, „Cel mai important criteriu de stabilire a cuantumului compensației pecuniare este gravitatea prejudiciului moral pentru persoana vătămată”.

Stabilirea gravității prejudiciului semnifică acordarea unei despăgubiri substanțiale, care să reflecte, pe de o parte, acest prejudiciu și, pe de altă parte, să reprezinte o posibilitate concretă de atenuare a suferințelor îndurate de persoana vătămată.

Un alt criteriu pentru stabilirea cuantumului despăgubirilor destinat com-

pensării prejudiciului moral este criteriul echității. Acest criteriu presupune că cuantumul despăgubirilor destinate reparării prejudiciului moral trebuie să fie just, echitabil și nu exagerat.

De aici se determină și rațiunea prevederilor art. 219 alin. (4) Cod de procedură penală al R. Moldova, care stipulează că „la evaluarea cuantumului despăgubirilor materiale ale prejudiciului moral, instanța de judecată ia în considerare suferințele fizice ale victimei, prejudiciul de agrement sau estetic, pierderea speranței de viață, pierderea încrederii în fidelitatea conjugală, pierderea onoarei prin defăimare, suferințele psihice provocate de decesul rudelor apropiate”.

Prin urmare, conchidem că aprecierea corectă a despăgubirilor materiale destinate compensării prejudiciului moral cauzat prin infracțiune rămâne a fi dificilă, chiar mai dificilă decât luarea în sine a hotărârii de a acorda despăgubiri bănești, deoarece instanțele de judecată trebuie să țină cont de faptul ca sumele de bani pe care le acordă cu titlu de prejudiciu moral să aibă efecte compensatorii, aceste sume nu trebuie să fie excesive pentru autorii daunelor și nici venituri nejustificate pentru persoanele vătămate, sumele de bani acordate trebuie să poată fi calificate numai ca despăgubiri. De aceea, de cele mai multe ori, drept premisă și garanție în acest sens sunt calitățile personale și profesionale ale judecătorilor, care au sarcina de a aprecia impactul prejudiciului moral în viața personală și socială a persoanei vătămate.

Referințe bibliografice:

1. I. Albu, V. Ursa, *Răspunderea civilă pentru daunele morale*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1979, p. 236.
2. I. Albu, „Răspunderea civilă contractuală pentru prejudiciile nepatrimoniale”, în revista *Dreptul*, 8/1992, p. 33.
3. I. Dolea, colectiv, *Drept procesual penal*, Editura Cartea Juridică, Chișinău, 2009, p. 394.
4. I. Urs, *Reapararea daunelor morale*, Editura Lumina Lex, București, 2001, p. 74.
5. I. Urs, *op. cit.*, Editura Lumina Lex, București, 2001, p. 81.
6. I. Albu, V. Ursa, *Răspunderea civilă pentru daunele morale*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1979, p. 77.
7. I. Neagu, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, Editura Univers Juridic, București, 2010, p. 330-331; I. Albu, „Considerații în legătură cu revenirea jurisprudenței române la practica reparării bănești a daunelor morale”, în revista *Dreptul*, 8/1996 p.19.
8. M. Vladu, *Prejudiciul cauzat prin infracțiuni contra persoanei fizice*, Editura Hamangiu, București, 2010, p. 206-216.
9. I. Urs, *Reapararea daunelor morale*, Editura Lumina Lex, București, 2001 p. 208-219; M. Vladu, *Prejudiciul cauzat prin infracțiuni contra persoanei fizice*, Editura Hamangiu, București, 2010, p. 216.
10. „Compensarea prejudiciului moral la Curtea Europeană a Drepturilor Omului”, în *Buletinul CSJ 2000*, nr. 6.
11. Recomandările Consiliului Europei cu privire la repărarea daunelor morale elaborate la 21-25 iulie 1969 la coloctivul de la Londra.